

Маслиган О. О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри туризму і географії
Мукачівського державного університету*

Maslihan Olena

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Tourism and Geography
Mukachevo State University*

ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СФЕРИ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ

Анотація. Метою роботи є об'єктивна конкретизація тенденцій і тенденційності щодо розвитку сфери туризму і рекреації та розроблення обґрунтованих пропозицій щодо забезпечення її кластерного розвитку. При цьому завданнями дослідження є аналіз тенденцій розвитку суб'єктів, що безпосередньо забезпечують туристичний сервіс (а саме суб'єктів рекреаційного господарства, таких як лікувально-оздоровчі установи, оздоровчі), суб'єктів туризму та інших, транспортних компаній та приватних перевізників. Модель дослідження заснована на використанні елементів апарату технічного аналізу, у тому числі геометричного відображення середніх значень аналізованих показників, отримане із використанням певної математичної функції. Основні результати наукової роботи полягають у визначенні державно-приватного партнерства як дієвого механізму активізації розвитку сфери туризму і рекреації з боку державних органів влади.

Ключові слова: туризм і рекреація, апарат технічного аналізу, тенденції, санаторії та пансіонати з лікуванням, бази відпочинку, туристичні бази, готелі та інші місця тимчасового розміщення, транспортні компанії, приватні перевізники.

Вступ та постановка проблеми. Внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи 2007–2008 рр. та її деструктивних наслідків (серед яких: зниження рівня реальних доходів населення, зростання рівня безробіття, зниження обсягу ВВП на душу населення [8, с. 55]) для нашої держави та вітчизняного бізнесу на перший план вийшли питання з підвищення ефективності використання обмежених ресурсів. Натепер наявні очікування МВФ, Світового банку та інших міжнародних фінансових інституцій щодо нової глобальної кризи 2020–2021 рр., враховуючи, що світові економічні лідери – Китай та США – були втягнуті в тривалу торговельну війну. Так, керівництво США кілька разів поспіль підвищувало митні тарифи на китайську продукцію, а сам Китай вдався до заходів у відповідь [8, с. 55–56]. Нині представники цих країн домовилися про перемир'я (у тому числі про поетапне скасування введених мит), однак головні суперечливі питання залишилися невирішеними.

Щодо економіки України, то досить яскраво проявляють себе явища, пов'язані з її деіндустріалізацією. Так, обсяги промислового виробництва в листопаді 2019 р. порівняно з аналогічним місяцем минулого року скоротилися на 7,5% [8, с. 6]. Зростання було відзначено виключно у весняні місяці. Загалом за січень-листопад 2019-го порівняно з відповідним періодом минулого року скорочення промислового виробництва становило 1,2% [8, с. 6]. Кризові явища загострили ринкову невизначеність та зумовили скорочення споживчого попиту.

У зв'язку із глобальними та національними особливостями економічного розвитку об'єктом пильної уваги є галузі, що здатні викликати найбільший мультиплікативний ефект в економіці. Згідно з аналітикою StrategyPartners та Всесвітньої туристичної організації UNWTO (United Nations World Tourism Organization), сфера рекреації та туризму є найбільш вигідною, з погляду мультиплікативного ефекту [8, с. 6]. Так, порівняно з галузями з переробки нафтопродуктів, виробництва машин та обладнання сукупний дохід країн світу від міжнародного туризму ста-

новить 7% від загального обсягу міжнародного експорту та 3% від міжнародного експорту послуг [8, с. 4]. Окрім прямого впливу, окреслена сфера має непрямий вплив, який і відомий як «ефект мультиплікації». Це додатковий дохід країн, що виникає внаслідок витрат туриста на купівлю товарів і послуг у цьому регіоні. Такий вплив синтезує також повторні витрати туристів.

У 2015 р. Україна не потрапила до рейтингу країн, привабливих для туризму, оскільки ця сфера знаходиться на початковій стадії розвитку, незважаючи на значний туристсько-рекреаційний потенціал (далі – ПРП). Хоча Україна вважається однією з найменш забезпечених у Європі за запасами місцевих водних ресурсів (1 тис. куб. м на 1 жителя), її ПРП характеризується значними лісовими, фауністичними ресурсами та значною площею рекреаційних територій, придатних для створення санаторно-курортних установ, баз відпочинку, туристичних маршрутів. Загальна площа лісових ділянок, які належать до лісового фонду України, становить 10,4 млн га (в т. ч. вкриті лісовою рослинністю 9,6 млн га.) [8, с. 6–7]. Площа освоєних та потенційних рекреаційних територій становить 12,8% від загальної території нашої країни [8, с. 7]. Крім того, нині в Україні розвідано близько 90 родовищ мінеральних вод, наявні термальні води, які є цінним природно-рекреаційним ресурсом. У сумарному обчисленні природно-рекреаційний потенціал України становить 9,6% від його сукупної величини серед усіх країн світу [8, с. 7]. Тому досить актуальним є загальне вивчення стану та тенденцій розвитку вітчизняної сфери рекреації та туризму.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Вивченню тенденцій розвитку вітчизняної сфери рекреації та туризму присвячено праці значної кількості науковців. Так, В.В. Шулик («Про сучасний стан і проблеми розвитку сфери відпочинку і туризму в Україні», 2006 р.), І.В. Гладка («Сучасні тенденції та особливості розвитку туризму в Україні», 2015 р.) аналізують наявний стан галузі відпочинку і туризму України, але лише за окремими показниками. Основна увага акцентується на тен-

денціях збільшення кількісних показників туристичного потоку в державі та проблемах туристичних організацій під час обслуговування туристів.

І.Д. Соловійов («Аналіз тенденцій розвитку туристичної сфери України та науково-методичні напрями вдосконалення її державного регулювання», 2010 р.) та Н.В. Погуда («Сучасний стан туристичного ринку України», 2018 р.) розглянули розвиток туристичної сфери через призму показників туристичних потоків та визначили загальний внесок туризму в економіку України. Крім того, науковцями досліджено чинники, що перешкоджають розвитку сфери туризму, здійснено перелік науково-методичних заходів щодо вдосконалення системи державного регулювання туристичної сфери. Слід зазначити, що використання виключно показників туристичних потоків не дозволило повною мірою висвітлити сучасний стан та тенденції розвитку туристичної сфери України.

Досить інформативні праці Г. Заячківської («Індекс конкурентоспроможності України у сфері подорожей і туризму», 2010 р.), Н.М. Іванченко («Проблеми та перспективи розвитку рекреаційного туризму», 2015 р.), Н.В. Ротань («Перспективи розвитку туристичної галузі в регіоні», 2013 р.). Ці науковці змістовно охарактеризували стан туристичної інфраструктури та супутніх галузей з погляду рівня їхньої конкурентоспроможності.

У більшості наукових напрацювань сучасний стан та тенденції розвитку сфери рекреації та туризму висвітлюються узагальнено (наприклад, на основі наявних туристичних потоків, показників конкурентоспроможності). Однак характеристики сфери, що забезпечує туристичний сервіс, такі як послуги підтримки та планування, розвитку туризму та рекреації, окремо не аналізуються.

Метою роботи є об'єктивна конкретизація тенденцій і тенденційності розвитку сфери туризму і рекреації та розроблення обґрунтованих пропозицій щодо забезпечення її кластерного розвитку. При цьому завданнями дослідження є аналіз тенденцій розвитку суб'єктів, що безпосередньо забезпечують туристичний сервіс (а саме суб'єктів рекреаційного господарства, таких як лікувально-оздоровчі установи, оздоровчі), суб'єктів туризму та інших, транспортних компаній та приватних перевізників.

Результати дослідження. Тенденції та тенденційність передбачають проведення такого аналізу даних, що має бути зорієнтований на окреслення системи поведінки сфери туризму та рекреації у часі. Ця необхідність пов'язана з тим, що окреслені категорії мають на увазі ідентифікацію явищ щодо стійкості розвитку послуг із відновлення, одужання, релаксації. Ці форми суспільного споживання благ у зв'язку із соціологізацією відтворювальної функції сформували галузь діяльності із створення специфічного продукту та організації його споживання.

Сьогодні, окремо сутність туристсько-рекреаційної сфери не виділена у науковій літературі [4; 3; 8, с. 222]. Проте підкатегорію «комплекси економіки» слід розуміти як поєднання взаємопов'язаних господарюючих суб'єктів, що беруть участь у виробництві матеріальних благ в економіці [4]. Під туристсько-рекреаційним комплексом можна окреслити ту сукупність взаємозв'язаних елементів, які беруть участь у виробництві унікального рекреаційно-туристського продукту [4; 3; 8, с. 222]. Таким чином, дослідження обставин та тенденцій розвитку вітчизняної сфери рекреації та туризму доцільно проводити за станом елементів туристсько-рекреаційного комплексу, які безпосередньо формують рекреаційно-туристський продукт та приваблюють туристів (наприклад, санаторно-курортні та оздоровчі заклади, готелі і другі місця тимчасового розміщення та ін.).

Передусім необхідно отримати картину загальної ситуації щодо тенденцій та тенденційності цієї площини. Слід визначити, що ця ситуація характеризується занепадом спеціалізованих засобів розміщування (санаторно-курортних та оздоровчих закладів) за певного зростання готелів та інших місць для тимчасового проживання. Останні забезпечують значно більший потік доходів від наданих послуг. Наприклад, у 2017 р. із 11 096 924,85 тис. грн. доходів від послуг, наданих юридичними особами – колективними засобами розміщування, 7 261 479,6 тис. грн. (або 65%) припадало на готелі та інші місця для тимчасового проживання. Тільки 3 835 445,22 тис. грн. прийшлося на спеціалізовані засоби розміщування (санаторії та пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки і пансіонати відпочинку, інші) [7, с. 34]. У 2019 р. становище не змінилося [8, с. 2].

Покажемо аналіз тенденцій та тенденційності розвитку суб'єктів рекреаційного господарства України щодо розвитку спеціалізованих засобів розміщування. Так, за 1990–2018 рр. наявне загальне скорочення їх чисельності (табл. 1).

Незважаючи на невелике зростання (на 4%, або на 113 од.), яке спостерігалось в період 2011–2013 рр., санаторно-курортна галузь не змогла відновити показники розвитку у 1990–2005 рр. За окреслений період скорочення становить:

- по санаторіях та пансіонатах з лікуванням – 44%;
- по санаторіях-профілакторіях – 90%;
- по будинках і пансіонатах відпочинку – 80%;
- по базах та інших закладах відпочинку – 44,3%;
- по дитячих закладах оздоровлення та відпочинку – 37%.

Згідно з даними таблиці щодо санаторно-курортних та оздоровчих закладів, щорічно скорочувалася кількість не тільки за рахунок тих закладів, що мали невелике географічне положення щодо геологічної будови та гідрологічних, рекреаційних й бальнеологічних ресурсів для лікування та відпочинку населення, розвитку туризму і спорту. Щодо тенденційності по санаторіях та пансіонатах із лікуванням, санаторіях-профілакторіях, будинках і пансіонатах відпочинку, то кількість закладів характеризується поліноміальним зменшенням (рис. 1). Характеристика змін поліномами ступеня свідчить про наявність кількох екстремумів і мінімумів щодо змін, які найяскравіше виражені по санаторіях-профілакторіях (які є медичними закладами санаторного типу для проведення комплексних лікувально-профілактичних заходів для хворих із певними захворюваннями) – екстремум тут наявний у 1994 р., 1996 р., а мінімум – у 1998 р., у 2013 р., у 2016 р. (що є періодами найбільшого скорочення об'єктів соціальної інфраструктури промислових та інших підприємств України [8, с. 4]).

Скорочення зумовлено ліквідацією закладів для працюючих поблизу від промислових підприємств через відсутність фінансування.

Щодо санаторіїв, пансіонатів із лікуванням, будинків і пансіонатів відпочинку, то зменшення їх кількості зумовлено тим, що радянська система таких закладів передбачала їх загальнодоступність для всіх прошарків населення. Із розвитком ринкових відносин проблеми фінансово-матеріального забезпечення окреслених закладів призвели до зниження їхньої здатності бути доступними (за наявного рівня пенсій та зарплат придбати повноцінну путівку у санаторій можуть не всі). Крім того, на тенденційність значно вплинула ліквідація закладів для працюючих поблизу промислових та інших підприємств через відсутність фінансування. Наприклад, санаторій-профілакторій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки припинив роботу через відсутність фінансування

Аналітичні тенденції розвитку спеціалізованих засобів розміщування, 1990–2018 рр.

	Санаторії та пансіонати з лікуванням ²		Санаторії-профілакторії ²		Будинки і пансіонати відпочинку ²		інші заклади оздоровлення та відпочинку, в т.ч. ²			
	закладів	темпи росту	закладів	темпи росту	закладів	темпи росту	базис		дитячі заклади	
							закладів	темпи росту	закладів	темпи росту
1990	505	-	556	-	332	-	2213	-	15687	-
1991	513	1,58	568	2,16	342	3,01	2236	1,04	10521	-32,93
1992	531	3,51	571	0,53	321	-6,14	2135	-4,52	10422	-0,94
1993	546	2,82	544	-4,73	308	-4,05	2003	-6,18	7242	-30,51
1994	539	-1,28	520	-4,41	303	-1,62	1968	-1,75	5884	-18,75
1995	551	2,23	517	-0,58	294	-2,97	1862	-5,39	5884	0,00
1996	545	-1,09	463	-10,44	286	-2,72	1777	-4,56	5615	-4,57
1997	536	-1,65	428	-7,56	289	1,05	1754	-1,29	5601	-0,25
1998	547	2,05	416	-2,80	292	1,04	1913	9,06	6904	23,26
1999	547	0,00	404	-2,88	303	3,77	1961	2,51	7644	10,72
2000	549	0,37	370	-6,68	266	-12,21	2010	2,50	7615	-0,38
2001	555	1,09	357	-5,31	273	2,63	2015	0,25	8578	12,65
2002	544	-1,98	334	-6,44	290	6,23	1982	-1,64	10890	26,95
2003	544	0,00	325	-2,69	292	0,69	2005	1,16	14961	37,38
2004	531	-2,39	311	-4,31	302	3,42	2033	1,40	19443	29,96
2005	524	-1,32	291	-6,43	321	6,29	2016	-0,84	18366	-5,54
2006	520	-0,76	277	-4,81	301	-6,23	1976	-1,98	18238	-0,70
2007	523	0,58	269	-2,89	302	0,33	1934	-2,13	18363	0,69
2008	518	-0,96	262	-2,60	302	0,00	1916	-0,93	18672	1,68
2009 ³	513	-0,97	252	-3,82	296	-1,99	1907	-0,47	17379	-6,92
2010	510	-0,58	234	-7,14	290	-2,03	1920	0,68	17342	-0,21
2011	508	-0,39	224	-4,27	280	-3,45	1947	1,41	17703	2,08
2012	484	-4,72	185	-17,41	286	2,14	1925	-1,13	17744	0,23
2013	477	-1,45	165	-10,81	271	-5,24	1916	-0,47	18549	4,54
2014 ¹	320	-32,9	118	-28,48	90	-66,79	1400	-26,93	13977	-24,65
2015 ¹	309	-3,44	79	-33,05	76	-15,56	1399	-0,07	9743	-30,29
2016 ¹	291	-5,83	63	-20,25	73	-3,95	1295	-7,43	9669	-0,76
2017 ¹	284	-2,41	55	-12,70	67	-8,22	1235	-4,63	9745	0,79
2018 ¹	282	-0,70	53	-3,64	66	-1,49	1231	-0,32	9745	0,00

Примітка:

¹ Без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² У 2002–2011 рр. інформація по діяльності санаторно-курортних (оздоровчих) закладів подається за 12 місяців: з 1 жовтня попереднього по 30 вересня звітного року.

³ У 1990–2009 роках – дитячі оздоровчі табори.

Джерело: сформовано на основі [6; 7, с. 34]

у 2013 р. Аналогічні проблеми наявні за іншими закладами оздоровлення та відпочинку (рис. 2).

Наприклад:

1) санаторій «Світанок» (с. Макіївці на Хмельниччині), де оздоровлювалися діти із ризиком захворювання на туберкульоз. Із 2020 р. санаторій може припинити існування у зв'язку із проблемами фінансування. Так, у 2019 р. на забезпечення функціонування «Світанку» було витрачено понад 8 млн грн., з яких 75% становила медична субвенція з державного бюджету;

2) санаторій «Жовтень» на узбережжі Дніпра (Кінча-Заспа) через проблеми з фінансуванням у 2016–2018 рр. збільшив боргові балансові зобов'язання на 10 млн грн.

Внаслідок окресленої тенденційності закономірним є поліноміальне зменшення кількості відпочивальників у санаторно-курортних та оздоровчих закладах та висока ймовірність подальшого нарощування негативних тенденцій.

Окрім визначених вище, за 1990–2018 рр. наявне зменшення загальної місткості засобів розміщення, а саме

ліжко-місць (рис. 3). Зокрема, тенденційність загальної місткості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у частині площ номера з ліжком, постільною білизною, рушниками та іншим інвентарем, призначеним для проживання однієї людини, виявляє загальне скорочення, що оцінюється у 70%. При цьому 7% фактично не працювало у 2018 р., з них 5% – не працювало внаслідок відсутності коштів на експлуатацію.

Слід зазначити, що подальше прогнозування тенденцій розвитку виявляє високу ймовірність наступного поліноміального скорочення ліжко-місць до 320 тис. Скорочення найчастіше пов'язане із результатами фінансового аудиту ефективності використання коштів обласних бюджетів на утримання цих закладів, завантаженість яких у середньому не перевищує 33% [8, с. 34–36].

Низка завантаженість – результат застарілої матеріальної бази та інших проблем. Наприклад, у 2016 р. почалося скорочення ліжко-місць у трьох дитячих санаторіях Тернопільської області, а саме:

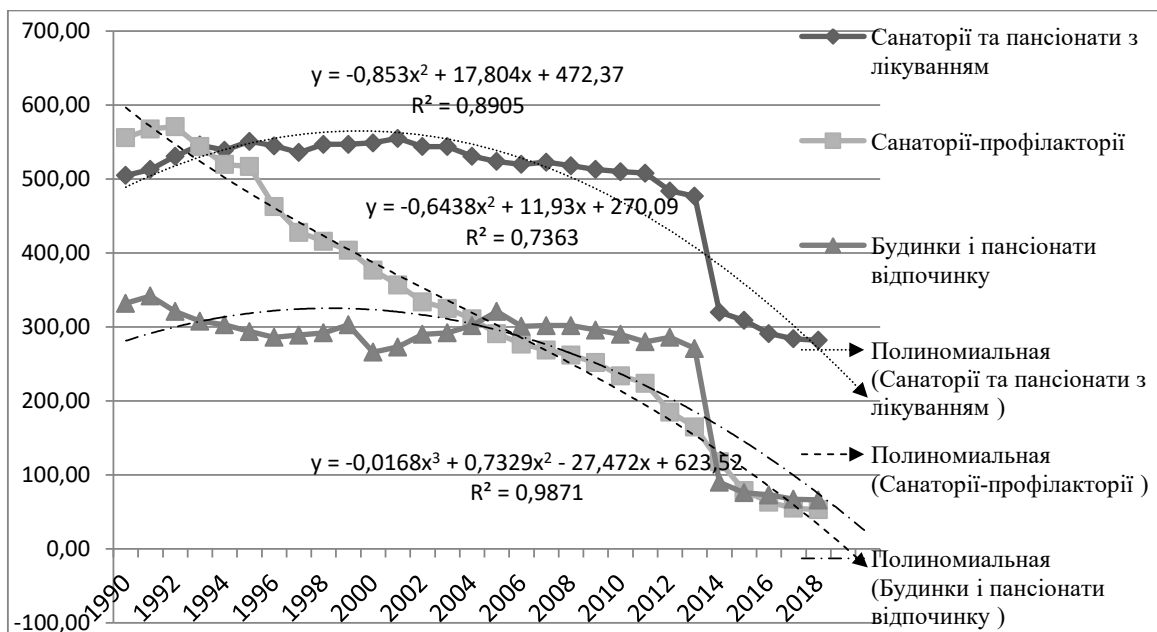

Рис. 1. Тенденційність по санаторіях, пансіонатах із лікуванням, санаторіях-профілакторіях, будинках і пансіонатах відпочинку, 1990–2018 рр.

Джерело: сформовано за даними табл. 1

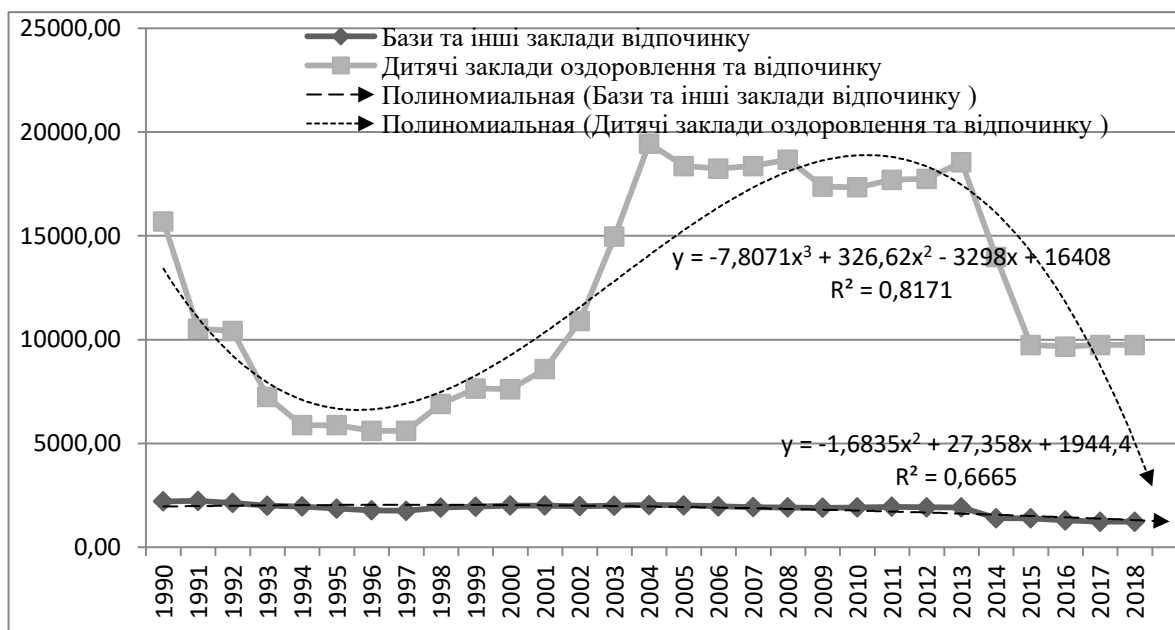

Рис. 2. Тенденційність по інших закладах оздоровлення та відпочинку (базах та дитячих закладах), 1990–2018 рр.

Джерело: сформовано за даними табл. 1

- у Кременецькому санаторії (на 20 ліжко-місць);
- у Яблунівському протитуберкульозному санаторії (на 30 ліжко-місць);
- у Бережанському гастроентерологічному санаторії (на 50 ліжко-місць).

Додатково держфінінспекція рекомендувала ліквідувати в санаторіях школи у зв'язку з невиконанням плану ліжко-днів.

Матеріальна база та апаратура у Кременецькому, Яблунівському та Бережанському санаторіях застаріла, фінансування ліжко-дня:

- за медикаментами становить 2,38 грн.;
- за харчуванням – 17,36 грн. на день.

Щодо готелів та інших місць тимчасового проживання як майнових комплексів, що складаються з номерів, вони підлягають єдиному керівництву та згруповані за категоріями відповідно до комплексу послуг та матеріально-технічного забезпечення [8, с. 55]. У цьому напрямі аналіз тенденцій виявляє їх поступове збільшення (у середньому на 99%) станом на 2006–2013 р. (в т.ч. у зв'язку із проведенням Євро-2012), та подальше зменшення на 23,6% до 2019 р. (табл. 2).

При цьому виявлене поліноміальне зростання щодо кількості номерів за експоненційної зміни житлової площі (рис. 4), за 1990–2019 рр.

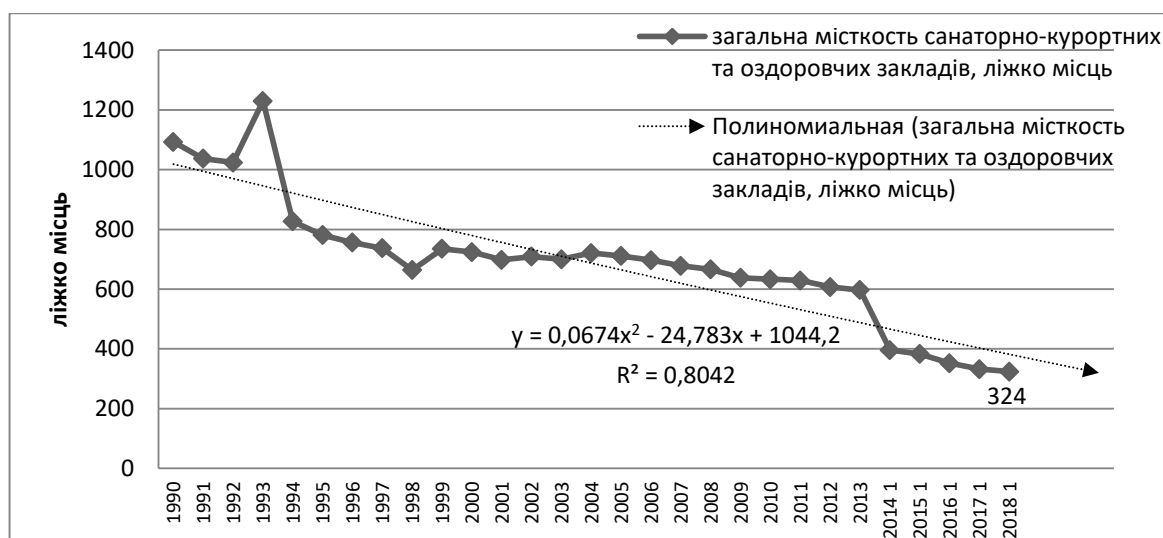

Рис. 3. Тенденційність, щодо загальної місткості санаторно-курортних та оздоровчих закладів за 1990–2018 рр., тис. ліжок-місць

Джерело: сформовано на основі [8, с. 34–36], без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Тенденційність є наслідком поступового збільшення кількості комфортабельних номерів готелів та інших місць тимчасового проживання (табл. 3), а саме номерів

вищої категорії (президентський апартамент, апартамент, люкс, напівлюкс чи дуплекс) та першої категорії (стандарт).

Таблиця 2

Аналітичні тенденції щодо готелів та інших місць тимчасового проживання за 1990–2019 рр.

Період	Кількість підприємств готельного типу		Кількість номерів		Житлова площа всіх номерів	
	Од.	Темп росту	номерів	Темп росту	тис. м ²	Темп росту
1995	1396		62360		1032,3	
1996	1368	-2,006	60601	-2,821	999,9	-3,139
1997	1375	0,512	58464	-3,526	1002,1	0,220
1998	1328	-3,418	55487	-5,092	1010,7	0,858
1999	1326	-0,151	51450	-7,276	948,7	-6,134
2000	1308	-1,357	51012	-0,851	949,1	0,042
2001	1258	-3,823	49966	-2,050	947,9	-0,126
2002	1254	-0,318	51107	2,284	977	3,070
2003	1218	-2,871	50412	-1,360	997,8	2,129
2004	1192	-2,135	50414	0,004	1012,2	1,443
2005	1232	3,356	51686	2,523	1072,4	5,947
2006	1269	3,003	53645	3,790	1120,2	4,457
2007	1420	11,899	62165	15,882	1313,6	17,265
2008	1595	12,324	71580	15,145	1508,4	14,829
2009	1684	5,580	76019	6,201	1624,6	7,704
2010	1731	2,791	79833	5,017	1700,6	4,678
2011	2499	44,367	120 248	50,624	1712,8	0,717
2012	2375	-4,962	123 713	2,882	1733	1,179
2013	2788	17,389	136 583	10,403	1785	3,001
2014	2644	-5,165	135 518	-0,780	1778	-0,392
2015	2 478	-6,278	132 535	-2,201	1733	-2,531
2016	2534	2,260	135 916	2,551	1746	0,750
2017	2474	-2,368	133 396	-1,854	1711	-2,005
2018	2440	-1,374	132400	-0,747	1674	-2,162
2019	2130	-12,705	131055	-1,016	1612	-3,704

Джерело: сформовано на основі [6; 8, с. 34–36].

Дані за 2014–2019 рр., без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

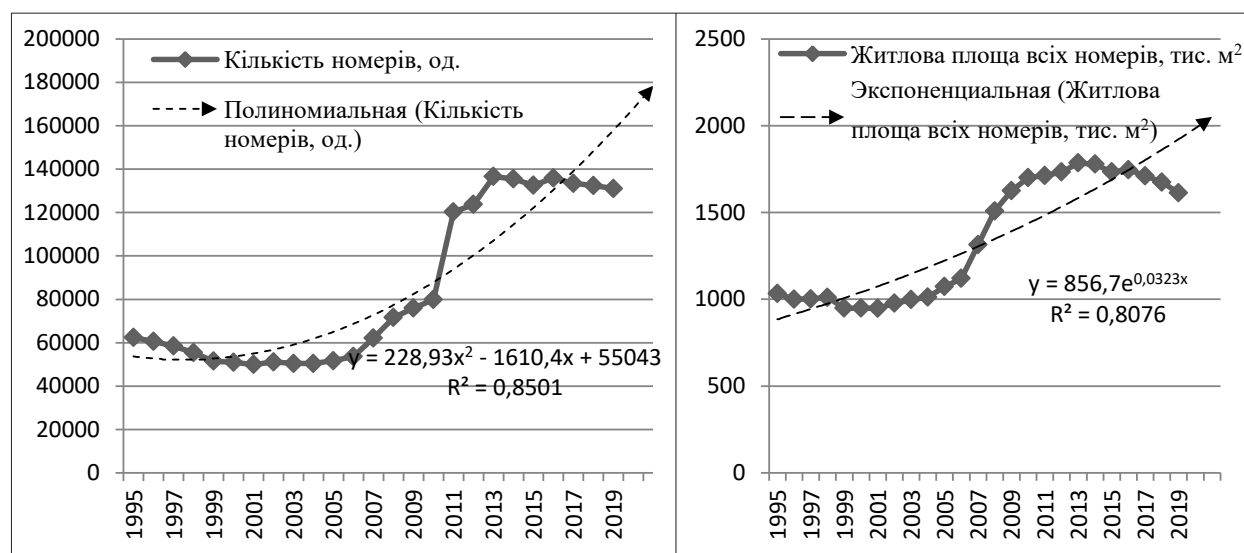

Рис. 4. Тенденційність щодо кількості номерів та їх житлової площі, 1990–2019 рр.

Джерело: сформовано на основі табл. 2

Попри позитивну динаміку, можна стверджувати, що доступність послуг готелів та інших місць тимчасового проживання є обмеженою для туристів із низьким та середнім рівнем доходу. Недостатньою є кількість інших місць для тимчасового проживання, на які існує підвищений попит, а саме [8, с. 338]: мотелів, костелів, кемпінгів, агроготелів, гуртожитків, туристичних баз, гірських притулків, студентських літніх таборів, інших місць для тимчасового розміщення. Так, наприклад, у Києві в сегменті п'яти зірок налічується понад 1500 номерів. Така забезпеченість порівняно з європейськими країнами є низькою. Становище зумовлено тим, що готелі високого цінового сегменту окупуються довше, але дають більш надійний та стабільний дохід, ніж об'єкти інших класів.

Складною є ситуація із суб'єктами, що обслуговують перевезення пасажирів на туристичних і екскурсійних маршрутах, за 2009–2019 рр. Кількість пасажирів на таких маршрутах

(порівняно з базисним 2009 р.) зменшилася на 5,6%, незважаючи на зростання показника у 2011–2013 рр. (табл. 4).

Крім того, прогнозування подальших тенденцій перевезень пасажирів на цих маршрутах (рис. 5) демонструє імовірність поліноміального зниження їх кількості до 110 млн осіб.

Окреслена тенденційність щодо суб'єктів, які забезпечують туристичний сервіс, пояснюється формуванням незадовільної структури туристичних потоків в Україні за період (табл. 5), що аналізується, у якій (порівняно з базисним 1995 р.):

- 1) збільшується кількість громадян України, що виїжджають за кордон з туристичною метою (на 11,11 %);
- 2) зменшується кількість іноземних туристів, що відвідали Україну з туристичною метою (на 86,54%);
- 3) збільшується кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України (на 80%), однак виключно за рахунок внутрішнього туризму.

Таблиця 3

Загальна характеристика готелів та інших місць для тимчасового проживання за 2019 р.

	Юридичні особи							Фізичні особи-підприємці						
	Кількість закладів	Кількість осіб, що перебували у закладах, осіб.	Кількість номерів	З них категорії				Кількість закладів	Кількість осіб, що перебували у закладах, осіб	Кількість номерів	З них категорії			
				вищої	першої	другої	третьої				вищої	першої	другої	третьої
готелі	692	3426374	38920	9749	22192	4121	2027	869	969472	15464	3003	8628	1299	1382
мотелі	26	36412	511	116	269	38	63	101	74 287	1323	118	626	218	220
хостели	2	4698	43			9	28	41	39800	386	16	44	44	151
кемпінги	3	1070	43				7	9	6744	136	8	81	10	13
агроготелі	0	-						-	-			-		
гуртожитки для приїжджих	69	150366	2681	100	294	161	893	15	41942	343	9	211	1	74
туристичні бази, гірські притулки, студентські літні табори	102	173656	3 635	395	1116	537	1038	201	210343	4 739	448	1603	518	1001

Джерело: сформовано на основі [8, с. 302–337]. При цьому дані за не враховують тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Таблиця 4

Аналітичні тенденції, щодо перевезень пасажирів на туристичних та екскурсійних маршрутах, 2009–2019 рр.

Показники, щодо перевезень	Перевезено пасажирів, млн.						Темпи зміни (+;-),%				
	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2009/2011	2011/2013	2013/2015	2017/2015	2019/2017
Всього, на туристичних та екскурсійних маршрутах	653	684	700	676	636	616	4,77	2,35	-3,39	-5,93	-3,14
автомобільних	380,8	352,35	363,9	351,57	330,72	332,64	-7,47	3,28	-3,39	-5,93	0,58
залізничних	178,98	165,6	171,03	165,2	171,9	162,99	-7,47	3,28	-3,39	4,08	-5,22
водних (морський та річковий транспорт)	13,5	12,9	17,8	22	20	18,9	-4,44	37,98	23,60	-9,09	-5,50
повітряних	79,324	152,8	147	137,29	113,3	101,5	92,69	-3,8	-6,7	-17,5	-10,45

При цьому дані за 2015–2019 рр. не враховують тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Таблиця 5

Аналітичні тенденції щодо туристичних потоків в Україні, 1995–2019 рр.

	Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну			Кількість громадян України, які виїжджали за кордон			туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України
	усього	Із них, з метою туризм	Темпи приросту іноземних туристів	усього	Із них, з метою туризм	Темпи приросту іноземних туристів	
1995	6311217	276654	-	13011370	190665	-	2014431
1996	6290094	287112	-0,33	13444310	199876	3,33	1953321
1997	6221126	306776	-1,10	13533219	205651	0,66	1981123
1998	6211211	311221	-0,16	13522125	207315	-0,08	1998775
1999	6344321	321143	2,14	13400899	283211	-0,90	2001124
2000	6430940	377871	1,37	13422320	285353	0,16	2013998
2001	9174166	416186	42,66	14849033	271281	10,63	2175090
2002	10516665	417729	14,63	14729444	302632	-0,81	2265317
2003	12513883	590641	18,99	14794932	344 332	0,44	2856983
2004	15629213	436311	24,89	15487571	441798	4,68	1890370
2005	17630760	326389	12,81	16453704	566942	6,24	1825649
2006	18935775	1210156	7,40	16875256	868228	2,56	2206498
2007	23122157	1444962	22,11	17334653	336049	2,72	2863820
2008	25449078	1693348	10,06	15498567	1282023	-10,59	3041655
2009	20798342	1350245	-18,27	15333949	913640	-1,06	2290097
2010	21203327	1083015	1,95	17180034	1275398	12,04	2280757
2011	21415296	1225954	1,00	19773143	1590182	15,09	2199977
2012	23012823	940052	7,46	21432836	641836	8,39	3000696
2013	24671227	488496	7,21	23761287	354840	10,86	3454316
2014*	12711507	146804	-48,48	22437671	201541	-5,57	2425089
2015*	12428286	137906	-2,23	23141646	206598	3,14	2019576
2016*	13333096	172848	7,28	24668233	224646	6,60	2549606
2017*	14229 642	38 958	6,72	26437413	120887	7,17	2806426
2018*	14112110	38155	-0,83	28443411	203111	7,59	4557447
2019*	14003322	37233	-0,77	29140011	211854	2,45	3644310

Джерело: складено на основі [6; 8, с. 200–204].

При цьому дані за 2015–2019т рр. не враховують тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Щодо тенденційності зміни туристичних потоків України, відзначена їхня поліноміальна специфіка (рис. 6), яка має значну кількість екстремумів та мінімумів, наявність яких пояснюється нестабільністю політичної ситуації в Україні. Зокрема, значне зниження кількості іноземних громадян, які в'їхали в Україну, та підвищення кількості громадян України, які виїжджали за кордон із туристичною метою:

1) у 2004–2005 рр. пов'язано з помаранчевою революцією;

2) у 2013–2014 рр. пов'язано з Євромайданом, наслідки якого туристична сфера України відчуває донині.

Позитивні зміни щодо туристичних потоків були відчутні у 2005 р. (Євробачення), у 2009 р. (зростання популярності футбольного клубу «Шахтар», який дійшов до фіналу Кубка УЄФА), у 2012 р. (проведення Євро-2012).

При цьому дані за 2015–2019 рр. не враховують тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

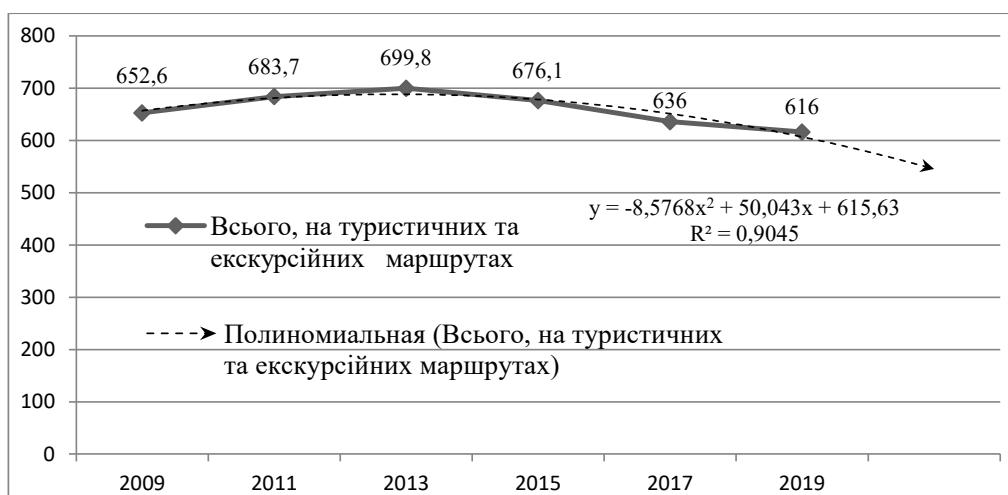

Рис. 5. Тенденційність, щодо перевезень пасажирів на туристичних та екскурсійних маршрутах, 2009–2019 рр.

Джерело: сформовано на основі табл. 4

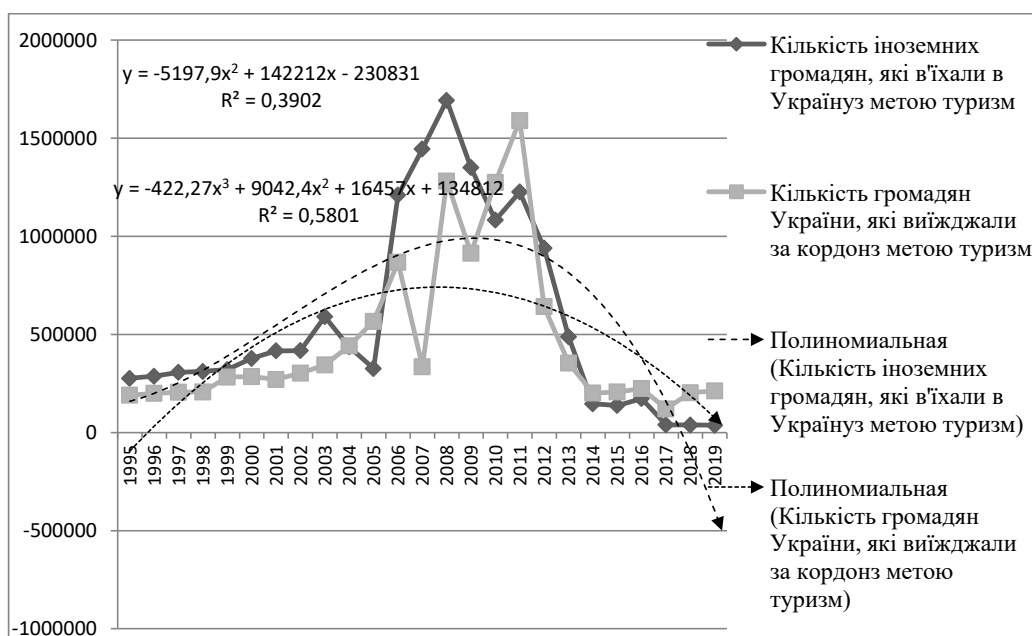

Рис. 6. Тенденційність, щодо туристичних потоків України, 1995–2019 рр.

Джерело: сформовано за даними табл. 5

Характеристики тенденцій та тенденційності розвитку сфери рекреації та туризму в Україні потребують негайних заходів щодо оптимізації становища. На наш погляд, найбільш дієвим механізмом активізації розвитку цієї сфери може стати кластерна еволюція бізнесу у регіонах з розвинутою туристичною інфраструктурою. Фактично необхідний штучний або природний процес, спрямований на перехід від одиничного розвитку бізнес-одиниць до їх розбиття на множини, що є кластерами [2].

Доцільність такого розвитку пов'язана з тим, що його ефективність, а саме здатність забезпечити вищий дохід від надання туристичних послуг, порівняно з незалежними бізнес-одиницями доведена на практичному досвіді. Так, для країн: Європи (а саме Євросоюзу) різниця доходів від надання послуг кластеризованими суб'єктами сфери туризму та рекреації на 30–36% вища, ніж у одиничних (некластеризованих); Південно-Східної Азії (АСЕАН) –

на 50–55%; Перської затоки – на 54–64% [6, с. 176]. При цьому із часом ця різниця зростає (табл. 6).

У зарубіжній практиці різниця більш значуща. Так, в Україні доходів від надання послуг кластеризованими суб'єктами сфери туризму та рекреації на 5–10% більше, ніж у некластеризованих [8, с. 170]. Така різниця зумовлена практикою управління кластеризованими суб'єктами сфери туризму та рекреації на макро- та мезорівнях (з боку держаних та регіональних органів влади) та мікорівні (з боку самих суб'єктів туристсько-рекреаційного комплексу), яка в Україні на початковому етапі розвитку.

Висновки. Дієвим механізмом активізації розвитку сфери туризму та рекреації, з боку держаних органів влади є впровадження механізмів державно-приватного партнерства в районах із розвинутою туристичною інфраструктурою [6].

Аналіз різниці доходів від надання послуг кластеризованими суб'єктами туризму та рекреації та некластеризованими

	(-:+) різниця доходів від надання послуг кластеризованими суб'єктами сфери туризму та рекреації та одиничними (некластеризованими),%									
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018
Країни Європи (а саме Євросоюзу)	20-27			27-32			29-33			30-36
Країни Південно-Східної Азії (АСЕАН)	33-42						35-49			50-55
Країни Перської затоки	50-55			50-57			54-59	54-60		54-69

Джерело: сформовано на основі [8, с. 174–176]

Ефективність державно-приватного партнерства у сфері туризму та рекреації доведена на практичному досвіді багатьох країн. Наприклад, у результаті реалізації проекту державно-приватного партнерства у сфері розвитку економічного туризму у Південно-Африканській республіці був створений SANParks – найбільш прибуткова державна організація у світі із щорічним доходом 30 млрд дол. США.

Щодо суб'єктів бізнесу – для них доцільним є створення комплексних кластерів рекреації та туризму або їх тематичних типових різновидів, що орієнтовані на моделі

управління, інтегровані у мережні структури, та управління інтегрованими зусиллями з розвитку. У цьому разі чинником, що забезпечує більшу ефективність кластерів сфери рекреації та туризму, є їхня властивість сприяти системному розвитку або синергетичній взаємодії учасників (які на основі взаємозв'язку здатні забезпечити високу ефективність функціонування). Учасником кластеру може бути держава (наприклад, в особі органів місцевого самоврядування). Тому застосування державно-приватного партнерства може стати їхньою невід'ємною складовою частиною.

Список використаних джерел:

1. Волкова І.І. Розвиток санаторно-курортної діяльності в Карпатському регіоні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*, 2017. Вип. 6. С. 143–152.
2. Ганинець П.П. Управління ризиками в санаторній діяльності. *Медицина інформатика та інженерія*. 2017. № 2. С. 20–24.
3. Гладкова І.В. Сучасні тенденції та особливості розвитку туризму в Україні. *Економіка. Проблеми економічного становлення*, 2015. № 1(2). С. 64–67.
4. Кобзова С.М. Поняття «туристичний регіон», «регіональний туризм» та «туристський маршрут» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 16(203). С. 24–31.
5. Островський І.А., Костюк В.Д. Державно-приватне партнерство як чинник децентралізації економіки України. Економіко-правові аспекти державно-приватного партнерства в умовах децентралізації економіки України : матеріали Всеукр. наук.-практ.інтернет-конф. молодих учених і студ. (Харків, 1-28 лютого 2017 р.). Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. С. 133–136.
6. Сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.01.2020).
7. Колективні засоби розміщення в Україні у 2017 р. : Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 142 с.
8. Li Jong Analysis of financial statements of tourism and recreation sectors of the world economy: additional disclosures. The materials of report.: Ernst & Young, 2019. Pp. 614.

References:

1. Volkova I.I. (2017). Rozvytok sanatorno-kurortnoi diialnosti v Karpatskomu rehioni [Development of sanatorium and health resort activity in the Carpathian region]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina* [The Herald of the Kharkov National University named after V.N. Karazina], vol. 6(6), 143–152.
2. Hanynets P.P. (2017). Upravlinnia ryzykamy v sanatornii diialnosti [Management of risks in sanatorium activity]. *Medychna informatyka ta inzheneriia* [Medical computer science and engineering], vol. 2, 20–24.
3. Hladkova I.V. (2015). Suchasni tendentsii ta osoblyvosti rozvytku turyzmu v Ukraini [Current trends and features of tourism development in Ukraine]. *Ekonomika. Problemy ekonomichnoho stanovlennia* [Economy. The problems of economic formation], vol. 1(2), 64–67.
4. Kobzova S.M. (2010). Poniattia «turystychnyi rehion», «rehionalnyi turyzm» ta «turystskiyi marshrut» u suchasnomu naukovomu dyskursi [The concept of «tourist area», «regional tourism» and «tourist route» in modern scientific discourse]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka* [Bulletin of Taras Shevchenko National University], vol. 16(203), 24–31.
5. Ostrovskiy I.A., Kostyuk V.D. (2017). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak chynnyk detsentralizatsii ekonomiky Ukrainy [The public-private partnership as a factor of decentralization of the economy of Ukraine]. *Ekonomiko-pravovi aspekty derzhavno-pryvatnoho partnerstva v umovakh detsentralizatsii ekonomiky Ukrainy* [Economic and legal aspects of public-private partnership in decentralization of the economy of Ukraine]. *Materialy Vseukr. nauk.-prakt.internet-konf. molodykh uchenykh i stud.* (Kharkiv, 1-28 liutoho 2017 r.), 133–136.
6. Sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [online]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 17 January 2020).
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018). Kolektyvni zasoby rozmishchennia v Ukraini u 2017 r. [Collective means of accommodation in Ukraine in 2017]. Kyiv.
8. Li Jong (2019). Analysis of financial statements of tourism and recreation sectors of the world economy: additional disclosures. The materials of report.: Ernst & Young, 614.

ОЦЕНКА ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА СКВОЗЬ ПРИЗМУ КЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА

Аннотация. Целью работы является объективная конкретизация тенденций и тенденциозности в развитии сферы туризма и рекреации и разработка обоснованных предложений по обеспечению ее кластерного развития. При этом задачами исследования является анализ тенденций развития субъектов, которые непосредственно обеспечивают туристический сервис (а именно субъектов рекреационного хозяйства, таких как лечебно-оздоровительные учреждения, оздоровительные), субъектов туризма и других, транспортных компаний и частных перевозчиков. Модель исследования основана на использовании элементов аппарата технического анализа, в том числе геометрического отображения средних значений анализируемых показателей, полученных с использованием определенной математической функции. Основные результаты научной работы заключаются в определении государственно-частного партнерства как действенного механизма активизации развития сферы туризма и рекреации со стороны государственных органов власти.

Ключевые слова: туризм и рекреация, аппарат технического анализа тенденции, санатории и пансионаты с лечением, базы отдыха, туристические базы, гостиницы и другие места временного размещения, транспортные компании, частные перевозчики.

ASSESSMENT OF TRENDS OF RECREATION AND TOURISM DEVELOPMENT FROM THE PERSPECTIVE OF THE CLUSTER APPROACH

Summary. The goal of the effort is by being specific trends and bias development of tourism and recreation and development sound advice, to ensure clustering development. The primary challenges in the research are to examine development trends of actors, that directly provide touristic activities, namely, recreation actors (such as health facility, healthcare establishments), tourism and other actors, transport companies and private carriers. This research model is based on the element of the technical analysis, including geometric display mean values of monitoring figures obtained through a certain mathematical function. A scientific approach lies in exploring developments and trends of developing a national tourism and recreation. It practicably conducted by the status of Tourist and recreational complex, which directly shape recreational and tourist product and tourist attraction. Based on current trends, it can be concluded that Revenue from the provision of services clustered tourism and recreation actors higher than that of single (non-clustered). The difference was due to long-standing clustered management practices, tourism and recreation actors on macro- end mesolevel (by both State, regional governments) and micro-level (by entities tourism and recreation), which in Ukraine only for the establishment phase of development. A key output from scientific work ascertained the nature of public-private partnerships (as a powerful tool enhances the development this sphere by public authorities). For businesses the desirability establishment of an integrated tourism and recreation. The practical value of this study – the possibility of using results obtained in shaping the theoretical frameworks, management of tourism and recreation enterprise under the cluster.

Key words: tourism and recreation, technical analysis of tendency, sanatoriums and boarding houses with treatment, recreation centers, tourist bases, hotels and other temporary accommodation, transport companies, private carriers.